

הרב מיכאל יצחק לוצקי

מצוות לאו ליהנות ניתנו (נדריים טו):

ראשי פרקים:

- א. יסוד הדין וטעמו.
- ב. מדוע לא נאמר באומר 'הנאת תשמישך עלי' מכח מצות עונה?
- ג. מדוע לא נאמר שם מכח מצות פריה ורבייה (כולל גם עיון בתירוצו של הרשב"א, 'דאפשר באחרת')?
- ד. מדוע אסור למודר מהמעין לטבול בו בימות החמה (לסוברים שכלל זה מתיר לקיים את המצוה גם במקום שיש הנאה נלווית)?
- ה. השלכות נוספות ממחלוקת הר"ן והרשב"א.
- ו. סיכום.

א. יסוד הדין וטעמו

1. הצגת הדין

מצאנו, גם בענייני נדריים וגם באיסורי הנאה אחרים, שמותר לקיים מצוות בעזרת דברים האסורים על האדם בהנאה. כך מצאנו שמותר לכסות כיסוי הדם בעפר עיר הנידחת שאסור בהנאה (וחולין פ"ט.ל. ועוד). הנימוק המופיע בגמרא להתר זה הוא ש'מצוות לאו ליהנות ניתנו', ולכן אין זה כלול באיסור ההנאה שאין לקיים מצוה באמצעותו.

2. דחיית ההבנה שיסוד הדין הוא 'עשה דוחה לא תעשה'

היה לכאורה מקום לבאר, שיסוד ההתר הוא בכך שאיסור ההנאה הוא לא תעשה, ולעומת זאת המצוה המדוברת (כיסוי הדם, תקיעת שופר וכד') היא מצות עשה, ועשה דוחה לא תעשה, ומשום כך יכול האדם לקיים את המצוה ולעבור על איסור ההנאה, כיון שהאיסור נדחה ע"י המצוה.

אמנם נראה שאין זה נכון. ראשית, לא משמע כך מלשון הגמרא. משמע שיסוד ההתר הוא בכך שאין כאן הנאה, ולא שאיסור ההנאה נדחה ע"י מצוה. בנוסף לכך, מצאנו שהתר זה התיר גם מצבים שבהם לא מתקיים הכלל 'עשה דוחה לא תעשה',

כגון שאין מצות העשה מתקיימת בו בזמן שנעקר הלאו, או במצבים שאפשר לקיים שניהם (וכפי שיובא להלן בביאור דברי הרשב"א בנדרים).

3. יסוד הדין – הגדרה מהותית במצוות

ניסוח הדין מלמד אותנו שכיון שהמצות במהותן אינן נועדות להנאתנו, הן 'צורך גבוה', אין קבלת היכולת, האמצעים והתנאים לעשייתן נחשבת לקבלת הנאה. בכך הן שונות מכל הנאות העולם, שמוגדרות (עכ"פ מבחינת המקבל, עם ישראל, אע"פ שאליבא דאמת 'לא בראו אלא לכבודו') במהותן כדבר שניתן לצורכו של הנהנה, ומסיבה זו אפשר לקבל הנאה זו, של יכולת, תנאים ואמצעים לקיום מצוה, גם מדבר שאסור ליהנות ממנו.

4. שתי קושיות על הבנה זו ויישובן

יש לשאול על הבנה זו שתי שאלות:

א. הריטב"א (סוכה ל"א; נדפס בעבר כחידושי הרשב"א) עונה על השאלה מדוע לא נחשבות המצוות להנאה, והרי "מתהני בעשיית מצות שמקבל שכר בעולם הזה ובעולם הבא".

ב. ועוד יש לשאול (עי' חידושי ר"ש שקופ לנדרים סי' י"א, י"ב) שלכאורה הרבה מאד מההנאות שבעולם (שברור שכלולות באיסורי ההנאה) הן הנאות סובייקטיביות, דהיינו שע"פ החלטות האדם ורצונותיו מצא לנכון לייחס לדברים מסוימים חשיבות ולראותם כהנאה, כחפץ שנטלו לשחק בו או להתכבד בו וכד', ואם לשאול דבר לשחק בו נחשב הנאה, **כיון שכלפי מקבל החפץ קבלתו נחשבת הנאה**, מדוע לקבל לולב לנטילת מצוה וכל כיוצא בזה אין זה נחשב קבלת הנאה? ויש ליישב שאלות אלה:

לשאלה הראשונה – הריטב"א מיישב "לא חשיב איסור באיסורי הנאה אלא כשנהנה בגופו של איסור אבל כל שאין ההנאה מגופו אלא שגורם לו הנאה וריווח ממקום אחר אינו הנאה מן האיסור".

כלומר – ההנאה של קבלת השכר איננה מתקבלת ישירות דרך החפץ שבאמצעותו הוא מקיים את המצוה, וחפץ זה איננו עושה אלא 'גרמא' ביחס להנאת השכר בעולם הבא.

הריטב"א מוכיח שהנאה שאיננה באה ישירות מהחפץ האסור, הנאה שבאה בגרמא, איננה אסורה באיסורי הנאה משתי הלכות:

א. המודר מהמעין מותר לטבול בו בימות הגשמים (ר"ה כ"ח). ולכאורה, הטבילה מאפשרת לו לאכול תרומה וקדשים שהיו מנועים ממנו לפני כן. אלא, הוכיח

הריטב"א, שהנאה שבאה בגרמא ע"י הדבר האסור בהנאה איננה נחשבת הנאה מאיסורי הנאה.

ב. יבמה שחלצה בסנדל של עבודה זרה מותרת לשוק ויבמות ק"ג), ולכאורה ההתר לשוק הוא הנאה, אלא שגם הנאה זו איננה מגוף הסנדל, והסנדל רק מסייע לגרום אותה.

ולשאלה השניה - יש להקדים, שצריך להבין הבנה טובה יותר במהות המושג הנאה, שהיא איננה ההנאה הסובייקטיבית, אלא **קבלת דבר ממשי בעל משמעות מגופו של החפץ**. צריך לומר שההנאה מוגבלת והיא קיימת רק במצבים שהוא נחשב מקבל.

וביחס למצוות צריך לומר שהמצוות במהותן הן צורך גבוה, והגדרתן ככאלה היא כ"כ מהותית עד שהנאתו של האדם מעצם קיום המצוות בטלה ביחס אל הגדרתן המהותית כ'צורך גבוה' (במישור האובייקטיבי, גם כאשר אצל האדם הנאתו היא העיקר), ולכן הוא אמנם נהנה, אך איננו נחשב מקבל. הוא לא קיבל דבר שהוא טובתו ותועלתו, אלא **הדבר, מבחינתנו נחשב כמתקבל אצל הבורא המצווה ולא אצל האדם**¹.

הדברים דומים לעקרון שמצאנו, לדעת ר"י בתוס', בכמה הלכות והוא:

'הואיל ואית ביה נמי צורך גבוה, בטל ליה צורך הדיוט אצל צורך גבוה והוי כאילו כולו של גבוה'. (ומובא בתוספות ביצה כ"ז: ועוד, ועי' גם במהר"ץ חיות בנדרים ט"ו: בשם הרא"ז מרגליות, שקישר סברא זו לענין זה). צורך גבוה מגדיר את הדבר מהותית, והנאת האדם בטלה כלפיו, ואם כן האדם איננו מקבל, ומשום כך גם איננו נחשב נהנה.

כאשר קיימת הנאה נוספת, מלבד עצם קיום המצוה אצל האדם, יתכן שהיא כבר איננה בטלה ביחס לצורך גבוה, ויתכן שגם היא בטלה, נחלקו בכך הראשונים, ונעסוק בזה בעזרת ד' להלן (ג, 3, א).

1. ענין הבנה זו עולה לכאורה מתוך דברי המהר"ל בתפארת ישראל, שכתב: "ולפיכך אמרו (ראש השנה כ"ח ע"א): המודר הנאה מן השופר מותר לתקוע בו, והמודר הנאה מחבירו מותר לתקוע לו, והמודר הנאה מן המעיין טובל בו טבילת מצוה, וכהנה רבות בגמרא, והטעם בכלם מפני שמצות התורה לא נתנו ליהנות בעולם הזה רק לעול על האדם... ואם נכספה נפשך לומר כי מצות השם יתברך עלינו לטוב לנו כל הימים, כפשט הכתוב ויצונו ה' אלהינו לעשות את כל החקים האלה לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה, נוכל לומר כך, אבל באופן הזה שיהיה דבר זה גם כן בגזירה... שהטוב ההוא בעצמו גזירה על ישראל".

ב. מדוע לא התיר כלל זה באומר 'הנאת תשמישך עלי' מכח מצות עונה?

1. הצגת הבעיה

הר"ן והרשב"א (שניהם בנדרים טו:) התמודדו עם השאלה מדוע פוסקת הגמרא (שם) שהאומר 'הנאת תשמישך עלי' נאסר באשתו, והרי יש בדבר מצוה, מצות עונה, וכיון שמצוות לאו ליהנות נתנו, גם אחרי שנסביר מדוע הנדר אסר את התשמיש, אכתי צ"ל שלמעשה יהא מותר הדבר, שכיון שמדובר במצוה אין זה נחשב להנאה.

2. תשובת הרשב"א

הרשב"א כתב כתשובה לשאלה זו:

"יש לומר, דמצוה זו אינה אלא מחמתה ולא מחמתו, ומשום דאשתעבד לה, וכיון דאמר הנאת תשמישך עלי, ומחמת נדרו פקע שעבודו מינה, אין כאן מצוה המחייבתו".

ונראה שכוונתו היא שגדר מצות עונה הוא להשלים את חובתו ושעבודו כלפי אשתו, וכיון שהנדר חל, ואשתו נאסרה, שוב אין כאן שעבוד, וכשאין שעבוד אין חיוב משום מצות עונה.

3. תשובת הר"ן וראייתו

לעומתו, הר"ן כתב ליישוב שאלה זו:

"יש לומר דכי אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו ה"מ לומר שאין קיום המצות חשוב הנאה אבל מ"מ אי מתהני גופיה בהדי דמקיים מצוה הנאה מקרי".

כלומר, כאשר האדם מקבל מהדבר האסור בהנאה הנאה נוספת מעבר לעצם היכולת לקיים את המצוה, הוא נחשב כמי שנהנה מאיסורי הנאה, והכלל 'מצוות לאו ליהנות נתנו' מועיל להתיר רק במצבים שההנאה היחידה שיש לאדם היא עצם היכולת לקיים את המצוה.

והר"ן מביא ראייה לדבריו מהגמרא בר"ה (כ"ח.):

"ומשום הכי אמרינן בפ' ראוהו ב"ד: 'הנודר הנאה מן המעין טובל בו בימות הגשמים, אבל לא בימות החמה'".

מסביר הר"ן שבימות החמה יש לאדם הנאה מהמעין שהיא הנאה נוספת על עצם הטבילה, ומשום כך אסור לו לטבול בו אע"פ שמדובר במצוה ומצוות לאו ליהנות נתנו.

ג. מדוע לא התיר מכח מצות פריה ורבייה?

1. הצגת הבעיה

שאלה נוספת באותו דיון היא מדוע לא הותר הדבר שם מכח מצות פריה ורבייה. הרשב"א (שם) מתייחס לשאלה זו במפורש: "ועדיין קשיא לי, מ"מ הא איכא מצות פריה ורבייה דרמיא עליה".

2. תשובות הראשונים

הרשב"א מיישב: "ויש לומר דאינו מחויב להקים זרע מזו דהא אפשר לו באשה אחרית".

כלומר, מצות פריה ורבייה יכולה להתקיים באשה אחרת, ומשום כך אין אנו אומרים כאן 'מצוות לאו ליהנות ניתנו'.

תשובתו של הר"ן לשאלה בענין מצות עונה מיישבת גם את השאלה ממצות פריה ורבייה, שנאסרת כיון שיש כאן בנוסף להנאת המצוה גם הנאה נלווית, ובאופן כזה אסור לקיים מצוה בעזרת איסורי הנאה.

3. נקודות המחלוקת העולות מתשובות הראשונים

לכאורה נראה לציין שתי נקודות מחלוקת בענין 'מצוות לאו ליהנות ניתנו' ומשמע לכאורה שיש גם נקודת מחלוקת בענין מצות עונה, אך אין זה מענייננו כאן שעולות מתשובות הראשונים הללו:

א. בענין הנאה נלווית. מהרשב"א, שנזקק לתירוצים שונים ופרטיים, האחד למצות עונה והשני למצות פריה ורבייה, עולה לכאורה שלא סבר כר"ן, והוא התיר מכח 'מצוות לאו ליהנות ניתנו' לקיים מצוות גם במצבים של הנאה נלווית. הסברא בדבר היא, כפי הנראה, שגם כאשר יש הנאה נוספת לאדם, היא בטלה ביחס ל'רצון גבוה' שבמצוה, ומשום כך אין כאן קבלה מצד הנהנה אע"פ שיש לו הנאה נלווית. לעומת זאת הר"ן סובר שההנאה הנלווית איננה בטלה ביחס למצוה, ויש כאן קבלת הנאה מצד הנהנה.

הקושי העיקרי בנקודה זו הוא ראיית הר"ן מהמודר מהמעין, שבהנאה נלווית אסור, ובכך נעסוק בסעיף הבא.

ב. בענין היכא דאפשר באחרת. הרשב"א כתב, שאין בכח מצות פריה ורבייה להתיר, כיון שאפשר באחרת. אין זה מחויב שהר"ן יחלוק על חידוש זה של הרשב"א, אך כיון שהאחרונים הוכיחו ממקומות שונים שתנאי זה לא נזכר כמעכב את ההתר של 'מצוות לאו ליהנות ניתנו', נוח יותר להניח שהר"ן לא יסבור כרשב"א בענין זה.

בנקודה זו יש מקום להביא את דיוני האחרונים בהגבלה זו שהגביל הרשב"א את הכלל 'מצוות לאו ליהנות נתנו'.

4. דברי האחרונים בענין 'אפשר באחרת'

שער המלך (הלכות שופר פ"א, מובא באבנ"מ סי' כ"ח ס"ק ס') הקשה על הרשב"א ממה שמצאנו שהמודר הנאה מחברו יכול לשמוע את התקיעות מאותו אדם שאסור לו ליהנות ממנו, ואע"פ שאפשר לו לשמוע גם מאדם אחר, ואם, כדברי הרשב"א, 'מצוות לאו ליהנות נתנו' איננו מתיר היכא שאפשר באחר, מדוע מותר הדבר בשופר שם?

שער המלך תרץ, שאכן הכלל 'מצוות לאו ליהנות נתנו' איננו מתקיים בשופר שם, כיון שאפשר באחר, ומה שמצאנו שם שהדבר מותר איננו מחמת המשמעות הרגילה של כלל זה, אלא משום שבנדר קיים התר נוסף והוא שהנודר איננו מתכוון לאסור על עצמו (כל עוד לא אמר בפרוש) את הדבר שאסר על עצמו לענין מקום מצוה (והוי בלבו ובלב כל אדם).

כאמור, לפי הבנתו בדברי הרשב"א, הכלל 'מצוות לאו ליהנות נתנו' אכן איננו תקף במקום שאפשר לקיים את המצווה באופן אחר, ולכאורה יש לבחון את יסוד הכלל מחדש לאור זה, שאם הטעם להתר הוא התבטלות הנאת האדם, מדוע לא תהיה התבטלות כזו היכא שאפשר באחרת? ואם יסוד ההתר הוא עשה דוחה ל"ת, לכאורה קשה, שעכ"פ בענין פו"ר נראה שאין זה בעידיניה (וכמו שכתבו תוס' ב"ב י"ג. ד"ה כופין). ובדוחק יש לומר, שכאשר יש אפשרות לקיים את המצוה באופן אחר הוא נחשב למקבל הנאה, כיון שבחר בחפץ זה לקיים באמצעותו את המצוה.

האבני מילואים הקשה, שלכאורה אין די בתירוצו של שעה"מ, שגם במקומות נוספים, שאינם נדרים, מצאנו שמותר לקיים את המצוה ע"י חפץ אסור בהנאה, וזאת אע"פ שניתן לכאורה לקיימה גם באמצעות חפץ מותר. כך הוא בכיסוי הדם בעפר עיר הנידחת (שדוחק לומר שאין שום אפשרות להשיג עפר אחר) ובחליצה בסנדל של ע"ז ועוד.

האבנ"מ מיישב, שגם הרשב"א לא התכוון לומר שכאשר יש אפשרות לקיים את המצוה באופן אחר אסור לקיימה באמצעות דבר שאסור בהנאה, וכל מה שהסביר הרשב"א בענין פו"ר הוא רק מתמת הנאה הנלווית, שבמקום שיש הנאה נלווית, אם אפשר לקיים את המצוה באופן אחר, אסור לקיימה באמצעות דבר אסור בהנאה, ואם אי אפשר לקיימה אלא באמצעות הדבר האסור, מותר לעשות זאת אע"פ שיש בדבר הנאה נלווית. לפי ביאורו של האבנ"מ ניתן להבין שסברת הרשב"א היא שההנאה בטלה כלפי המצוה, ורק כאשר יש הנאה נלווית ואפשר באופן אחר, ובכל זאת לקח הנהנה את החפץ האסור וקיים בו את המצוה, נחשב הדבר שהוא קיבל הנאה מהחפץ האסור, והדבר אסור.

ד. מדוע אסור למודר מהמעין לטבול בו בימות החמה? (לסוברים

שכלל זה מתיר לקיים את המצוה גם במקום שיש הנאה נלווית).

כאמור, הרשב"א, שכפי הנראה חלק על הר"ן, וסבר שהנאה נלווית ג"כ הותרה בכלל זה ש'מצוות לאו ליהנות ניתנו', יצטרך ליישב את הוכחת הר"ן מהמודר הנאה מהמעין, מדוע אסור לו לטבול בו בימות הגשמים.

נאמרו בענין זה כמה תרוצים:

א. יש שכתבו שהאיסור הוא מחמת מה שהוא ממשיך ליהנות גם אחרי שהתקיימה המצוה, שסיים לטבול, ועדיין הוא ממשיך ליהנות ממי המעין. (שעה"מ, מובא באבנ"מ ובמהר"ץ חיות).

אמנם הסבר זה לכאורה מבוסס על ההנחה שהטהרה קיימת לפני שהאדם יצא מהמים, וזאת בניגוד לדברי הכ"מ (שאר אבות הטומאות פ"ו הל' ט"ז) שכתב: "...שאינן הטמא נטהר אלא בעלייתו מהמקוה, לא בעודו בתוך המקוה". (ועי' או"ש מטמאי משכב ומושב פי"ב הל' כ"ב).

ב. יש שכתבו שאין מצוה להטהר, והטהרה היא רק מכשיר מצוה, ואמנם היא כשלעצמה איננה נחשבת הנאה, ומשום כך יכול הוא לטבול בימות הגשמים, אך היא איננה יכולה לבטל כלפיה הנאה אחרת, ומשום כך בימות החמה אסור לו לטבול. (עי' חידושי ר"ש שקוף נדרים סי' י"ב).

ג. האבנ"מ באר ע"פ הגדר הנוסף שחידש הרשב"א שהיכא שאפשר בענין אחר לא אמרינן 'מצוות לאו ליהנות ניתנו', שמדובר כאן בכגון שאפשר לטבול גם במקוואות אחרים, וא"צ דווקא במעין, ומשום כך אסור לטבול בו בימות החמה. דרך זו אפשרית רק לשיטתו של האבנ"מ ברשב"א, שרק הנאה נלווית למצוה אסורה היכא שאפשר בענין אחר, ואם אין הנאה נלווית מותר הדבר גם היכא שאפשר בענין אחר, ומשום כך בחורף הוא רשאי לטבול במעין אע"פ שיש מקוואות אחרים. שלשעה"מ צריך לומר שמדובר במציאות שאין לו מקוואות אחרים (ושאל"כ יהיה אסור גם בימות הגשמים), ואעפ"כ אסור בימות החמה.

ד. וניתן לומר, שמה שמתיר הרשב"א לקיים את המצוה גם כאשר יש הנאה נלווית, הוא דווקא אם הנאה זו כרוכה בהכרח עם המצוה, שאז היא בטלה כלפי המצוה, ואילו אם מדובר בהנאה שלפעמים המצוה מתקיימת מבלעדיה, כמו בטבילה במעין, שבימות הגשמים אין הנאה נלווית לטבילה, כאשר קיימת ההנאה היא איננה בטלה כלפי המצוה, ולכן הדבר נחשב לקבלת הנאה, ואסור.

ה. השלכות נוספות של מחלוקת הר"ן והרשב"א

1. העניינים שלפנינו והקשרם למחלוקת בענין הנאה נלוית

שני דיונים הלכתיים מעניינים, שיש ביניהם צד עיקרי משותף, יכולים להיות לכאורה תלויים במחלוקת הרשב"א והר"ן. המדובר הוא בהשלכת פירות ערלה לפני חתן וכלה, ובהדלקת נרות חנוכה (ואולי יהיה מקום לדון גם בנרות שבת) מבשר וחלב שהתבשלו יחד. בשני הדיונים נאמר על ידי האחרונים טעמים נוספים לאסור מלבד איסור ההנאה, אך דיוני האחרונים נגעו גם באיסורי ההנאה ובכלל 'מצוות לאו ליהנות ניתנו', וזאת משום שהטעמים הנוספים שנזכרו אינם מוחלטים וברורים. כפי שנראה להלן, הטעם העיקרי של הסוברים שאין ליישם כאן את הכלל 'מצוות לאו ליהנות ניתנו' הוא שיש כאן הנאות נלוות, ולכאורה, עכ"פ בחלק מהמקרים, יהיה הדבר תלוי במחלוקת הר"ן והרשב"א.

2. הדלקת נרות חנוכה בחמאה שנתבשלה עם בשר

בשו"ת 'שער אפרים' (סי' ל"ח) דן בהדלקת נרות חנוכה בשומן של חלב שנתבשל בו בשר, שיש בו איסור הנאה, ורצה להתיר מטעם 'מצוות לאו ליהנות ניתנו'. האחרונים שדנו בדבריו (עי' אליה רבה תרע"ג סק"א ובברכ"י תרע"ג סק"א, ובמחב"ר יו"ד סי' פ"ז אות טו"ב ועוד) נטו לאסור גם מצד איסור ההנאה, וזאת משום שמשתרשי ליה מעות שמן כנגד השמן האסור. טעם נוסף שהוזכר לאסור הוא שכאשר מתחממת החמאה הנ"ל יש בכך משום בישול ובבשר בחלב יש בישול אחר בישול, ואם כן אף אם נאמר שאין כאן הנאה מ"מ הדבר אסור מדין איסור בישול.

3. השלכת פרות ערלה לפני חתן וכלה

הפמ"ג כתב (אשל אברהם קע"א סק"א) שאסור לזרוק פרות ערלה לפני חתן וכלה במקום טיט ורפש, ואע"פ שאין בדבר משום איסור הנאה, כיון שמצוות לאו ליהנות ניתנו, מ"מ יש בדבר זה משום ביזוי אוכלין, והדבר אסור.

בעל הבן איש חי בשו"ת רב פעלים (חלק ג', או"ח סי' ט') חלק על דבריו בענין 'מצוות לאו ליהנות ניתנו', והגבילם רק למצב שבלא פירות הערלה לא היה זורק שום דבר, בהתבססו על דברי החולקים על ה'שער אפרים' הנ"ל. וזה לשונו של הבא"ח:

"בדינו של הרב אשל אברהם ז"ל הנזכר י"ל, טעם הראשון שאמר משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו. וקשא על זה דאכתי קא משתרשי ליה באיסור הנאה, דבלא זה היה קונה בדמים דברים אחרים לעשות לשמחת חתן

וכלה, ועיין להרב שער אפרים ו"ל סי' ל"ח בדין חמאה שנתבשלה בקדרת בשר בת יומא דשרי להדליק בה נר חנכה, דאע"ג דבשר בחלב אסור בהנאה, מצוות לאו ליהנות נתנו, ואח"כ חזר הרב וצידד צדדים לאסור ע"ש, ועיין להרב מחב"ר סי' פ"ז אות טו"ב שהביא דבריו וכתב בשם הרב לשון לימודים שנתן טעם לאסור בזה, משום דהא קא משתרשי ליה באיסורי הנאה, דהיה מוכרח לקנות שמן בדמים להדליק נר חנכה לצאת ידי חובה, ותמה על הרב שער אפרים שנעלם ממנו טעם זה ע"ש, ולכן יש לגמגם בטעם זה שכתב הרב א"א בנדון ידידיה ורק אפשר להעמיד טעם זה באופן שאם לא היה מביא זה דערלה, לא היה מביא דבר אחר במקום זה כלל".

4. סברת 'משתרשי' לאור דברי הרשב"א

אם נכונה ההבנה מדברי הרשב"א שגם הנאה נלוית מותרת מכח הכלל 'מצוות לאו ליהנות ניתנו', יש מקום גדול לומר שגם 'משתרשי ליה' יותר מכח כלל זה. ואם כן, דברי החולקים על ה'שער אפרים' והפמ"ג מבוססים על דברי הר"ן.

אמנם יש מקום להעיר, שדין משתרשי ליה איננו קיים אלא במקום שלולא דבר זה היה מבצע את אותו הענין ע"י ממונו הפרטי (על' תוס' חולין קל"א. ד"ה שאני). ואם כן, לאור דברי האבנ"מ שהיכא שאפשר בענין אחר מודה הרשב"א שהנאה נלוית אסורה, בכל המצבים ש'משתרשי ליה', דהיינו שיש לו שמן אחר או פירות אחרים לזרוק לפני החתן, וגם היה משתמש בהם אלולא היה לו הדבר האסור בהנאה, אסור להנות מאיסורי ההנאה גם לדעת הרשב"א, וכל שכן שנכונים הדברים, ויש לאסור בכל מצב ש'אפשר באחרים' לפי הבנת ה'שער המלך' בדברי הרשב"א בענין 'אפשר באחרת'.

וכן לפי ההסבר שהיכא שאין ההנאה קשורה מהותית למצוה לא יתיר הרשב"א הנאה נלוית, במצבים הנ"ל ה'משתרשי' איננו כרוך מהותית במצוה, ומשום כך יאסר הדבר גם לשיטת הרשב"א.

5. נרות שבת באיסורי הנאה לדעת הרשב"א

היה מקום להתבונן בהדלקת נרות שבת בשמן הנ"ל לשיטת הרשב"א.

בכל מצב ש'אפשר באחרים' יש לאסור בין לשעה"מ ובין לאבנ"מ, כיון שהנרות גם מהנים את יושבי הבית באורם (וזהו גם אחד מטעמי המצוה).

וכשאי אפשר בענין אחר - להסברים הראשונים בדעת הרשב"א נראה לכאורה שגם לנרות שבת מותר להשתמש בשמן הנ"ל. (והיה מקום להתיר אפילו במצבים

ש'משתרשי ליה' כיון שסוף סוף יש בדבר מצוה, ומצוות לאו ליהנות ניתנו, אלולא ש'משתרשי' הוא תמיד במצבים ש'אפשר באחריני' וכן"ל).

כאמור, לדעת האבנ"מ כל זמן שיש לו שמן אחר אסור הדבר, שאז ההנאה הנלווית אוסרת, וכשאיין לו שמן אחר נראה שגם לדעתו מותר.

ולהסבר האחרון היה מקום לומר שמותר, כיון שבנרות שבת המצוה במהותה היא שידלקו נרות ויהנו אותו, ואם כן ההנאה מהנרות כרוכה במצוה, אך מאידך, אין חובה להנות מנרות שבת, ויתכן שעל כל הנאה והנאה שהוא בא לקבל מהנרות יש מקום לאסור, וכן, כמובן, כל זה במקום שאין לו נרות אחרים משלו, שאם לא כן משתרשי ליה נרות, והנאה זו איננה כרוכה מהותית במצוה, ויש לאסור, גם לולי התנאי של 'אפשר באחריני'.

ו. סיכום

ניסינו לעמוד על מהותו של ההתר' מצות לאו ליהנות ניתנו', ונראה היה לכאורה שהוא שאין עשיית המצוות נחשבת לקבלת הנאה אצל העושה.

לאור זה דנו בדברי הר"ן והרשב"א בשאלת ההנאה הנוספת, האם היא ג"כ מתבטלת כלפי המצוה, והדבר מותר או שאיננה בטלה, והדבר אסור, ולדעת ה'אבני מלואים' נכנס בנקודה זו לדעת הרשב"א גדר נוסף והוא האפשרות לקיים את המצוה באופן אחר.

לבסוף בחנו את דיוני האחרונים בשני מצבים של איסור הנאה וב'משתרשי' לאור דברי הרשב"א בהסבריו השונים.

ויש מקום לסיים בהערה הלכתית, שאולי יתכנו צרופים של דברי הרשב"א בהסבריו השונים להתיר במצבי ספקות וכיו"ב, גם הנאה נלווית.